

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

(Майя НІКОЛАЄВА)

_____ 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЦИФРОВІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Рівень вищої освіти: _____ Перший (бакалаврський) _____

Галузь знань: _____ 03 Гуманітарні науки _____

Спеціальність: _____ 032 Історія та археологія _____

Освітньо-професійна програма: Історія та археологія _____

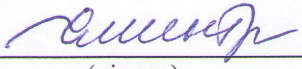
ОНУ
2023

Робоча програма навчальної дисципліни «Цифровізація культурної спадщини».
Одеса: ОНУ, 2023. 17 с.

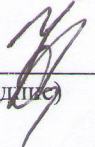
Розробник: Лобанова Марія Андріївна, докторка філософії, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Протокол № 1 від "28" серпня 2023 р.

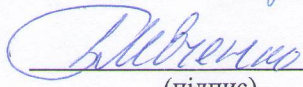
Завідувач кафедри (Олена СМІНТИНА)
(підпис)

Погоджено із гарантом ОПП «Історія та археологія»

 (Наталія ПЕТРОВА)
(підпис)

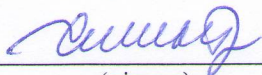
Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) факультету історії та філософії

Протокол № 1 від "31" серпня 2023 р.

Голова НМК (Галина ЛЕВЧЕНКО)
(підпис)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Протокол № 1 від "29" серпня 2024 р.

Завідувач кафедри (Олена Сmintина)
(підпис)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____

Протокол № _____ від "_____" _____ 20____ р.

Завідувач кафедри _____ (_____)
(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Очна форма навчання	Заочна форма навчання
<p>Загальна кількість: кредитів – 3</p> <p>годин – 90</p> <p>змістових модулів – 2</p> <p>ІНДЗ – навчально-дослідне, науково-творче</p>	<p>Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва)</p> <p>Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і назва)</p> <p>Спеціалізація (і): _____ (назва)</p> <p>Рівень вищої освіти: <u>Перший (бакалаврський)</u></p>	<i>Дисципліна вільного вибору</i>	
		Рік підготовки:	
		2-й	–
		Семестр	
		3-й	–
		Лекції	
		30 год.	–
		Практичні, семінарські	
		6 год.	–
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		54 год.	–
		у т.ч. ІНДЗ*: - 20 год.	
Форма підсумкового контролю: залік			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – формування у студентів уявлення про сучасний стан збереження культурної спадщини в Європі. Підготовка для діяльності в сфері охорони культурної спадщини з акцентом на залучення сучасних методів та діджиталізації. Підготовка магістрантів до охорони культурної спадщини під час надзвичайних ситуацій.

Завдання: ознайомлення студентів із сучасними методами документації об'єктів культурної спадщини та застосуванням цих методів на практиці.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних компетентностей (ЗК): здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу (ЗК 3); здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (ЗК 4); здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 6); здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми (ЗК 7); здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях (ЗК 8); здатність бути критичним і самокритичним (ЗК 9); здатність усвідомлювати правила академічної доброчесності (ЗК 13); здатність формувати, зберігати та примножувати гуманістичні цінності (ЗК 14).

б) спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК): усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією (СК 3); здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи (СК 4); здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.) (СК 5); здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини (СК 7); здатність вільно оперувати спеціальною термінологією (СК 10); здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами (СК 12); здатність до опрацювання предметних даних у регіональному контексті (СК 14).

Програмні результати навчання (ПРН):

вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами (ПРН 5); брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки (ПРН 8); мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України (ПРН 9);

застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності (ПРН 10); вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології (ПРН 14); вміти дотримуватися правил академічної доброчесності (ПРН 15).

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- сучасний стан охорони культурної спадщини в Європі та Україні;
- методи для застосування цифровізації культурної спадщини;
- проблеми охорони та цифровізації охорони культурної спадщини у надзвичайних ситуаціях.

вміти:

- опрацьовувати та використовувати необхідні джерела та літературу по проблемі охорони культурної спадщини ;
- використовувати сучасні методи для документації об'єктів культурної під час польових досліджень;
- застосовувати сучасні методи при обробці музейних колекцій (документація, формування баз даних, фотографування тощо);
- систематизувати та цифровізувати різні види архівних матеріалів (документи, звіти, польову документацію, скляні негативи, плівки, світлини)
- підготовувати базу даних для картографування об'єктів культурної спадщини;
- використовувати алгоритм дій при евакуації колекцій під час надзвичайних ситуацій та підготовувати сучасну документацію для колекцій.

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні та історичні підвалини вивчення культурної спадщини та пріоритетні проблеми.

Тема 1. Сучасні виклики збереження культурної спадщини.

Визначення культурної спадщини. Різновиди об'єктів спадщини. Нормативно-правові підвалини. Базові дані для діджиталізації культурних об'єктів, колекцій, архівів. Сучасні виклики охорони культурної спадщини (пандемія, кліматичні зміни, воєнні дії). Пріоритетні об'єкти для документації.

Тема 2. Європейська культурна спадщина (4 год).

Збереження культурної спадщини в Європі. Охорона культурної спадщини в Україні. Проблема реституції у європейських та американських музеях. Реституція культурних об'єктів після воєнних дій.

Діяльність міжнародних організацій про збереженню культурної спадщини (ЮНЕСКО, ICOM, ICCROM). Дискусії про роль сучасного музею у житті суспільства.

Тема 3. Охорона культурної спадщини на Півдні України

Історія організацій культурної спадщини в Одеській області. Одеське товариство історії та старожитностей. Одеський архелогічний музей.. Інститут археології НАН України. Музеї одеської області. Сучасні проекти по збереженню культурної спадщини у цих організаціях.

Тема 4. Культурна спадщина на півдні України під час воєнних дій: історичні приклади та виклики сьогодення. (4 год)

Сучасні дані про пошкодження в Одеській області під час Другої світової війни. Одеський археологічний музей під час окупації. Нові публікації і дослідження проблеми. Документація пошкоджень і втрат колекцій.

Пошкодження на півдні України під час вторгнення Російської Федерації в Україну, починаючи з 2014 року (станом на осінь 2023 року). Пограбування українських музеїв. Справа «Скіфського золота» - приклад законного повернення української спадщини.

Змістовий модуль 2. Прикладні методи діджиталізації культурної спадщини

Тема 5. Методи польових досліджень культурних пам'яток (4 год)

Сучасні дослідження археологічних та культурних пам'яток. GPS дані для фіксації пам'яток. Неінвазивні методи археологічних досліджень. Геомагнітне сканування. Застосування дронів під час польових досліджень.

Тема 6. Картографування пам'яток культурної спадщини.

Формування опорної бази даних для картографування, пошук інформації в джерелах та літературі та їхнє застосування для формування бази даних, топографія, , GIS технології, GPS.

Тема 7. Робота з музейними колекціями (4 год)

Артефакт потрапляє до музею, а що далі? Інвентаризація предметів. Паспорти артефактів. Авторське право на колекції. Археологічна/музейна епіграфіка. Правила при фотографуванні предметів. Наукова обробка предметів. Специфіка зберігання різних колекцій. Бази даних музейних колекцій. Нові методи презентації музейних експонатів в експозиціях та інформаційних ресурсах.

Тема 8. Упорядкування та документація архівних документів (4 год)

Сучасні методи документації архівних документів, формування баз даних при роботі з документами, правила опису архівних документів, робота з фотоматеріалами (скляні негативи, плівки, світлини).

Тема 9. 3D-технології в охороні культурної спадщини

3D моделінг, фотограмметрія, застосування 3D технологій під час польових досліджень, діджитал-візуалізація об'єктів культурної спадщини.

Тема 10. Документація пошкоджень культурної спадщини під час війни.

Евакуація музейних та архівних матеріалів під час надзвичайних ситуацій. Міжнародний досвід. Формування евакуаційних списків. Правила документації пошкоджень об'єктів культурної спадщини. Приклади документації стану об'єктів культурної спадщини під час повномасштабної війни. Проекти в Україні та Європі по збереженню культурної спадщини.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	сп		л	п/с	лаб	сп
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Теоретичні та історичні підвалини вивчення культурної спадщини та пріоритетні проблеми.										
Тема 1. Сучасні виклики збереження культурної спадщини.	6	2	2		2					
Тема 2. Європейська культурна спадщина.	6	4			2					
Тема 3. Охорона культурної спадщини на Півдні України	4	2			2					
Тема 4. Культурна спадщина на півдні України під час воєнних дій:	8	4			4					

історичні приклади та виклики сьогодення.										
Разом за 1-м змістовним модулем	24	12	2		10					
Змістовий модуль 2. Прикладні методи цифровізації культурної спадщини										
Тема 5. Методи польових досліджень культурних пам'яток	6	4			2					
Тема 6. Картографування пам'яток культурної спадщини.	6	2	2		2					
Тема 7. Робота з музейними колекціями	8	4	2		2					
Тема 8. Упорядкування та документація архівних документів	6	4			2					
Тема 9. 3D технології в охороні культурної спадщини	4	2			2					
Тема 10. Документація пошкоджень культурної спадщини під час війни.	8	4			4					
Разом за змістовим модулем 2	36	18	4		14					
ІНДЗ					20					
Творче завдання*					10					
Усього годин	90	30	6		54					

* – за наявності

5. Семінарські заняття не передбачені

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Сучасні виклики збереження культурної спадщини. Європейська культурна спадщина. Охорона культурної спадщини на Півдні України	2
2	Картографування пам'яток культурної спадщини. Методи польових досліджень культурних пам'яток. Документація пошкоджень культурної спадщини під час війни.	2
3	Робота з музейними та архівними колекціями	2

7. Лабораторні заняття не передбачені

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин для денного відділення	Кількість годин для заочного відділення
1	Тема 1. Сучасні виклики збереження культурної спадщини. [1]	2	
2	Тема 2. Європейська культурна спадщина. [1]	2	
3	Тема 3. Охорона культурної спадщини на Півдні України [1]	2	
4	Тема 4. Культурна спадщина на півдні України під час воєнних дій: історичні приклади та виклики сьогодення. [1] [2]	4	
5	Тема 5. Методи польових досліджень культурних пам'яток [1]	2	
6	Тема 6. Картографування пам'яток культурної спадщини [1] [3]	2	
7	Тема 7. Робота з музейними колекціями [1] [3]	2	
8	Тема 8. Упорядкування та документація архівних документів [1]	2	
9	Тема 9. 3D технології в охороні культурної спадщини [1]	2	
10	Тема 10. Документація пошкоджень культурної спадщини під час війни. [1] [2]	4	
11	Індивідуальне навчально-дослідне завдання [3]	20	
12	Творче завдання [2], [3]	10	
	Разом	54	

До самостійної роботи відноситься:

- [1] – підготовка до лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять;
- [2] – написання рефератів, есе;
- [3] – виконання ІНДЗ.

9. Методи навчання

Під час вивчення курсу наступні методи навчання:

Словесні: лекції (проблемні, лекції-візуалізації), мозкові атаки, кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій), розповіді, пояснення, бесіди, дискусії, диспути, обговорення проблемних ситуацій, ситуаційне навчання.

Наочні: ілюстрація (у тому числі мультимедійні презентації), демонстрації, метод безпосереднього спостереження (робота з археологічними та архівними матеріалами), презентація результатів власних досліджень тощо.

Практичні: виконання міні-дослідження, виконання індивідуальних завдань.

10. Форми контролю і методи оцінювання (у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Методи поточного/періодичного контролю:

1. Опитування студентів на заняттях.
2. Виконання індивідуального завдання.
3. Виконання науково-творчого завдання.
3. Відповіді на контрольні запитання.
4. Участь в колективних дискусіях, навчально-ділових іграх та інших формах активності під час лекцій.
5. Тест-контроль знань з кожного змістового модуля.

Підсумковий контроль: форма підсумкового контролю – залік, бали для заліку накопичуються впродовж опанування навчальної дисципліни та практичних занять.

Написання рефератів, есе (науково-творчих завдань) здійснюється в разі потреби – за відсутності іншого шляху перевірити поточні знання студента за однієї з тем 1-10. ІНДЗ виконується в межах філософського підходу до сполученості та підрядності за конкретною темою (орієнтовний перелік – див. нижче), обраною студентом після консультації з викладачкою у межах загальних тем 1-10. Науково-творчий проект виконується за довільною темою або обирається з тем запропонованих викладачем (нижче).

Захист ІНДЗ відбувається за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, а також у формі участі в науковій конференції.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (одне з наведених нижче. За вибором студента):

1. Підготувати базу даних для картографування пам'яток Одеської області (20 пам'яток, район за вибором студента)
2. Підготувати базу даних для картографування пам'яток Одеської області (20 пам'яток, історичний період за вибором студента)
3. Підготувати сучасну базу даних археологічної колекції (20 артефактів, період і колекція узгоджується з викладачкою).

Перелік тематики науково-творчих завдань (одне з наведених нижче. За вибором студента):

1. Використовуючи дані наукових інтернет-ресурсів підготувати есе на тему «3D моделювання об'єктів культуної спадщини»
2. Використовуючи дані наукових інтернет-ресурсів підготувати есе на тему «Сучані методи діджиталізації об'єктів культурної спадщини ».
3. Використовуючи дані наукових інтернет-ресурсів підготувати есе на тему «Діальність українських музеїв по збереженню культурної спадщини під час повномасштабної війни».
4. Власна тема студента (за узгодженням з викладачкою).

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Зараховано/ Відмінно	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки. Здобувач здатен виділяти виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Зараховано/ Добре	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для	правильно виконав завдань; має стійкі навички виконання завдання

	розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	
Зараховано/ Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причиннонаслідкових зв'язків і формулювання висновків.	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно виконав половину завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причиннонаслідкових зв'язків і формулювання висновків
Не зараховано/ Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно виконав окремі завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички.
Не зараховано/ Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

11. Питання для підсумкового контролю

1. Визначення культурної спадщини. Різновиди Об'єктів культурної спадщини.
2. Нормативно-правові документи охорони культурної спадщини в Україні.
3. Сучасні виклики охорони культурної спадщини. Методи вирішення цих проблем.
4. Європейський досвід охорони культурної спадщини.
5. Реституція культурних об'єктів.
6. Діяльність міжнародних організацій по збереженню культурної спадщини.
7. Охорона культурної спадщини в Одеській області: діяльність Одеського товариства історії та старожитностей.
8. Охорона культурної спадщини в Одеській області: діяльність Одеського археологічного музею.
9. Охорона культурної спадщини в Одеській області: музеї Одеської області.

10. Одеські музеї під час Другої світової війни. Нові джерела та публікації.
11. Пошкодження української культурної спадщини під час повномасштабної війни на півдні України.
12. Справа «Скіфського золота».
13. Сучасні дослідження археологічних та культурних пам'яток.
14. Обробка документації польових досліджень та її оцифрування.
15. GPS дані для фіксації пам'яток.
16. Неінвазивні методи археологічних досліджень. Геомагнітне сканування.
17. Презентація результатів неінвазивних методів дослідження в сучасному музеї.
18. Формування опорної бази даних для картографування.
19. GIS технології в картографуванні культурної спадщини.
20. Опис артефактів у музеї.
21. Діджиталізація артефактів в сучасному музеї.
22. Наукова обробка артефактів.
23. Бази даних музейних колекцій.
24. Сучасні методи документації архівних документів
25. Робота з фотоматеріалами (скляні негативи, плівки, світлини).
26. 3D технології в охороні культурної спадщини
27. Евакуація музейних та архівних матеріалів під час надзвичайних ситуацій
28. Правила документації пошкоджень об'єктів культурної спадщини
29. Приклади документації стану об'єктів культурної спадщини під час повномасштабної війни.
30. Діяльність громадських організацій по охороні культурної спадщини в Україні.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний та періодичний контроль			ІНДЗ	Сума балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2		50	100
T1-T4	T5-T7	T8-T10		
5	10	10		
Контроль знань – 15		Контроль знань – 10		
За 1 змістовий модуль – 20		За 2 змістовий модуль – 30		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	
85-89	B	добре	

75-84	C	задовільно	зараховано
70-74	D		
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Навчально-методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Діджиталізація культурної спадщини».
2. Силабус навчальної дисципліни «Діджиталізація культурної спадщини».
3. Консультації викладачки
4. Навчально-методичні матеріали для лекцій та практичних занять.
5. Мультимедійні презентації.

14. Рекомендована література

Основна

1. Присяжнюк О. Охорона культурної спадщини: науковий посібник. Одеса: Університет Ушинського, 2019. 226 с. (режим доступу: <https://issuu.com/ldobrol/docs/ohorona>)
2. Радченко, С., Кіусак, Д. 2019. Тривимірний світ археологічних матеріалів та як його спостерігати? В: Корохіна, А. (ред.). *Тези міжнародної конференції молодих вчених «To dig or not to dig: інвазивні та неінвазивні методи археології»*. 11—12 жовтня 2019 року. Київ: ІА НАН України, с. 17-21 (Режим доступу: <http://nas.zp.ua/wp-content/uploads/2019/10/Trivimirnij-svit-arheologichnih-materialiv-ta-yak-jogo-sposterigati.pdf>)
3. Радченко С. Навіщо потрібні геоінформатики та як їх правильно застосовувати? *Археологія*, 2019, №4. С. 114-124. (Режим доступу: <https://www.academia.edu/41654184>)
4. Voz Z. Боротьба з незаконним обігом культурних цінностей: інструментарій для європейських судових та правоохоронних органів. Париж: ЮНЕСКО, 2023. 120 с. (Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000266098>)
5. Iwe K. Digitale Wege des smac. *Das Museum in Zeiten der Pandemie*. Bielefeld, Germany, 2022. P. 183–188. URL: <https://doi.org/10.14361/9783839461334-033> (date of access: 30.08.2023).
6. Kozachyi Yar 1: An enclosed Trypillian settlement on the Southern Bug River in Kozavchyn (Ukraine) / T. Saile et al. *Praehistorische Zeitschrift*. 2021. Vol. 96,

no. 2. P. 401–412. URL: <https://doi.org/10.1515/pz-2021-2007> (date of access: 30.08.2023).

7. Lobanova M. Archaeological Heritage in the Odesa Region in the Time of Full-Scale War. *The Ninth World Archaeological Congress WAC-9: Abstract Book : The Ninth World Archaeological Congress WAC-9:*, Prague, 4 July 2022. Prague, 2022. P. 43–44.

8. Lobanova M. History of the one collection from the Cucuteni-Trypillia Site in Central Ukraine. *ABSTRACT BOOK: KIEL CONFERENCE. Scales of Social, Environmental & Cultural Change in Past Societies.* : KIEL CONFERENCE. Scales of Social, Environmental & Cultural Change in Past Societies., Kiel, 13-17 March 2023. Kiel University, 2023. P. 31.

9. Lobanova M., Matviishyna Z., Kiosak D. The Issue of the Stratigraphy of the Site Sabatinovka I and the Environmental Settings of the Southern Bug Region in the Eneolithic – Late Bronze Age. *Stratum plus. Archaeology and Cultural Anthropology*. 2021. No. 2. P. 31–52. URL: <https://doi.org/10.55086/sp2123152> (date of access: 20.09.2023).

10. Lorente J. P. Introduction. *Reflections on Critical Museology*. London, 2022. P. 1–7. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003263050-1> (date of access: 30.08.2023).

11. Preoteasa C. International Colloquium. Beyond Excavation. Geophysics, Aerial Photography and the Use of Drones in Eastern and South-East European Archaeology, 5–8 December 2016, Piatra-Neamț, Romania. *Analecta Archaeologica Ressorviensia*. 2017. Vol. 12. P. 421–427. URL: <https://doi.org/10.15584/anarres.2017.12.24> (date of access: 30.08.2023).

12. Radchenko S., Kiosak D. Always take a look back. Ethics in post-conflict archaeology. *Archaeological Dialogues*. 2023. P. 1–5. URL: <https://doi.org/10.1017/s1380203823000041> (date of access: 30.08.2023).

13. Tandon A. Спадщина у небезпеці – Екстрена евакуація культурних цінностей. Париж: ЮНЕСКО, 2022. 55 с. (Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381112?posInSet=2&queryId=2da53a64-3e2f-4685-b72a-ebf0b7baba39>)

Додаткова

1. Бадяк В. Нормативно-правова охорона культурної спадщини. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Вип. 28. С. 331–348. (Режим доступу: https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/28/32.pdf)

2. Кепін Д.В. Внесок І. Неуступного до розвитку музеології. *Праці центру пам'яткознавства*, №17, 2010, С. 177-184 (Режим доступу <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/79461/18-Kepin.pdf?sequence=1>)

3. Махортих С., Котова Н., Джос В.С. та ін. Нові поховально-ритуальні комплекси доби ранньої бронзи поблизу Кам'яної Могили. *Археологія та давня історія України*, 2020, вип. 4, С. 226-239. (Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/187392/21-Makhortykh.pdf?sequence=1>)

4. Никоненко, Д. Д., Радченко, С. Б., Волков, А. В. Вітовтова вежа за даними сучасних фотограмметричних досліджень. *Археологія*, 4, 2017, с. 120-129. (режим доступу: <https://arheologia.com.ua/index.php/arheologia/article/download/94/91/>)
5. Kiosak D., Radchenko S. 3-D pit: Linear pottery culture long pit reconstructed through point-cloud analysis. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*. 2021. Vol. 21. P. e00188. URL: <https://doi.org/10.1016/j.daach.2021.e00188> (date of access: 30.08.2023).
6. Kozachyi Yar 1: An enclosed Trypillian settlement on the Southern Bug River in Kozavchyn (Ukraine) / T. Saile et al. *Praehistorische Zeitschrift*. 2021. Vol. 96, no. 2. P. 401–412. URL: <https://doi.org/10.1515/pz-2021-2007> (date of access: 30.08.2023).
7. The Second Phase of the Trypillia Mega-Site Methodological Revolution: A New Research Agenda / J. Chapman et al. *European Journal of Archaeology*. 2014. Vol. 17, no. 3. P. 369–406. URL: <https://doi.org/10.1179/1461957114y.0000000062> (date of access: 30.08.2023).
8. Zur Bandkeramik zwischen Pruth und Südlichem Bug / T. Saile et al. *Praehistorische Zeitschrift*. 2016. Vol. 91, no. 1. P. 1–15. URL: <https://doi.org/10.1515/pz-2016-0001> (date of access: 30.08.2023).

15. Електронні інформаційні ресурси

1. Наукова бібліотека ОНУ імені І.І. Мечникова. Режим доступу: <http://lib.onu.edu.ua/>
2. Одеська національна наукова бібліотека. Режим доступу: <http://odnb.odessa.ua/>
3. Одеський археологічний музей НАН України. Режим доступу: <http://archaeology.odessa.ua/>
4. Одеський історико-краєзнавчий музей. Режим доступу: <http://www.history.odessa.ua/>
5. Інститут Археології НАН України. Режим доступу: <https://iananu.org.ua/>
6. Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба» Інституту археології Національної академії наук України. Режим доступу: <http://ras.gov.ua/>
7. ДП Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології Національної академії наук України. Режим доступу: oasu.com.ua
8. Всеукраїнська громадська організація "Спілка археологів України". Режим доступу: <http://www.vgosau.kiev.ua/>
9. Офіційний сайт організації ЮНЕСКО. Режим доступу: <https://www.unesco.org/uk>
10. Офіційний сайт організації ICOM. Режим доступу: <https://icom.museum/en/>
11. Офіційний сайт організації ICCROM. Режим доступу: <https://www.iccrom.org/>

- 12.Офіційний сайт організації «Штаб порятунку спадщини». Режим доступу:
<https://tustan.org.ua/>
- 13.Офіційний сайт організації “Музей для змін”. Режим доступу:
<https://mfcua.org/about/>